

Alphons van Winden: "Geen enkele sector mag overheersen bij het bepalen wat er gebeurt in het rivierengebied." (Foto: Hans Hebbink)

'Rivierengebied vraagt om een integrale blokkendoos'

Van de vele rivierdeskundigen die Nederland rijk is, heeft er niemand zo veel theoretische kennis én praktijkervaring als Alphons van Winden. Ties Rijcken interviewde hem over de toekomst van het rivierengebied, het werk in het verschiep en wat we van Integraal Rivier Management van Rijkswaterstaat mogen verwachten.

Al vijf jaar lang, schrijf je elke zondag een blog over de waterstanden en het waterbeleid in het rivierengebied. Wat motiveert je?

Persoonlijke fascinatie voor het werkveld en het idee dat honderden schippers, verladers, natuurliefhebbers en beleidsmakers er blijkbaar baat bij hebben. Elke blog start ik met het weer in de stroomgebieden van Rijn en Maas. Vervolgens geef ik een verwachting van wat er de komende week tot tien dagen gaat komen, hiervoor gebruik ik waterdata uit de stroomgebieden die ik verwerk in eigen spreadsheets. Ik ga hierbij verder dan Rijkswaterstaat en het KNMI, daar zit een duidelijke meerwaarde voor vooral schippers. Het is natuurlijk 'de sport' om te blijven volgen of ik het bij het rechte eind had en deze kennis te gebruiken in de nieuwe verwachtingen. In het tweede deel van het bericht plaats ik de actuele situatie in een bredere context, zoals droogte, een hoogwatergolf in historisch verband en soms een uitstapje naar de morfologie van de buitendelta waar de Rijn en Maas in uitkomen.

Wat is de grote gemene deler in je blogs?

Vooral een geruststelling van de vaak paniekerige waan van de dag. Duik je in de geschiedenis, dan zie je dat extremen van alle tijden zijn. Dit geldt voor droge en natte jaren, lage en hoge waterstanden. Het is dan misschien uitzonderlijk, maar niet ongebruikelijk. Voor veel mensen een geruststelling. Een andere rode draad is dat ik kwantificeer: in beleidsontwikkeling lees je vaak vage uitspraken, ik werk juist met de harde cijfers die de rivieren ons via de waterstanden verstrekken. Ik houd er niet van om beleid te

veroordelen, ik leg uit hoe het rivierensysteem werkt.

Ik wil het over de toekomst van het rivierengebied hebben langs de hoofdfuncties van het rivierensysteem. Laten we beginnen met het actuele vraagstuk van de droogte.

Een belangrijk vraagstuk, maar als je kijkt naar de historische reeksen, dan is ook dit weer geen nieuwe situatie. Ook in de jaren dertig, veertig en zeventig hadden we meerdere droge jaren in korte tijd. Ik zit bij meetings waar het lang kan gaan over wat we moeten doen bij Rijnafvoeren van 600 m³/seconde. Iets dat we nog nooit hebben meegemaakt. Als het al ooit voorkomt, dan zal het hoogstwaarschijnlijk ééns in de twintig jaar zijn, een paar dagen, achter in oktober. Ik sluit niet uit dat het kan gebeuren, maar het moet geen paniekvoetbal zijn. Dat neemt niet weg dat het voor boeren en waterschappen verstandig zou zijn om in de winter meer water vast te houden zodat het kan infiltreren en we het groeiseizoen beginnen met een hoger peil dan we gewend zijn. Dit zou echter niet moeten volgen uit paniek in een droog jaar, maar uit een rationele analyse van een historisch hydrologisch patroon, namelijk dat het seizoen waarin de verdamping groter is dan de hoeveelheid neerslag die er valt statistisch gezien steeds eerder begint.

Welk patroon zie jij in de hoogwaterstatistiek?

We surfen nog steeds op de golf van 1995. In '93, '95 en '98 hebben we drie keer na elkaar een groot hoogwater gehad, met herhalingstijden van eens in de 25 tot 75 jaar, maar daarna is het op enkele kleinere hoogwaters na, die eens in de drie jaar voorkomen, erg rustig geweest op het gebied van hoogwater. Als je nu voor de Rijn de meetreeks neemt vanaf 1900, dan zie je dat de trend omhoog, die er rond het jaar 2000 was, weer helemaal is afgevlakt. Vaak wordt gedacht dat hoogwater bij ons, afkomstig is van grote hoeveelheden smeltende sneeuw in de Alpen. Maar hiervoor zijn de Zwitserse meren een veel te grote buffer. Wel 70 tot 80 procent van het water van een hoogwatergolf komt uit de middelgebergten zoals de Ardennen en het Zwarte Woud. Als daar niet alleen veel regen valt,

maar ook nog een hoeveelheid sneeuw meedoet, dán krijg je extreem hoogwater. Maar bedenk tegelijkertijd dat met elke graad die de wintertemperatuur stijgt, de sneeuwgrens in het middelgebergte 100 meter omhoogschuift en de kans dat daar nog sneeuw ligt dus juist steeds kleiner wordt. Er moet dus wel een hele hoop samenkomen om die ene hoogwatergolf te krijgen.

Wat betekent dat voor het beleid over hoogwaterveiligheid?

Daar wil ik vooral over kwijt dat het niet terecht is dat Maas en Rijn in één adem genoemd worden. Het zijn twee totaal verschillende rivieren met echt andere afvoerstatistieken in een heel verschillend landschap. De Maas is een valleirivier met terrassen op verschillende niveaus; het land loopt er omhoog vanaf de rivier. Mensen wilden lekker dicht aan de rivier wonen en namen een natte kelder of keuken eens in de 75 jaar voor lief. En toen werden ze in '93 én '95 ineens twee keer achter elkaar geconfronteerd met hoogwater. Dat is natuurlijk schrikken en men is vervolgens in de fuik gelopen om het daar op dezelfde manier te willen regelen als in de rest van Nederland; met steeds hogere dijken die aan dezelfde normen moeten voldoen. Maar dat werkt niet in het kleinschalige Limburgse landschap, met als gevolg slecht ingepaste dijken die veel meer kosten dan het risico dat ze verlagen. Langs de Rijn neemt de hoogwaterafvoer nu al enkele decennia statistisch gezien af en dat nodigt uit tot een nieuwe integrale kijk op het gebied. Als we naar de uiterwaarden kijken, dan moet door de afvlakkende statistiek inmiddels veiligheid een randvoorwaarde en geen hoofddoel zijn. We moeten meer denken vanuit inwisselbaarheid van dijkverhoging, uiterwaardvergraving en ruwheid van de vegetaties. De eerste vergroot de veiligheid en maakt hogere waterstanden mogelijk, terwijl uiterwaardevergraving de waterstanden verlaagt en tegelijk de natuurwaarden verhoogt. De ruwheid van de vegetaties in de uiterwaarden verhoogt zowel de natuurwaarden als de waterstanden en dat samen kun je zien als een soort blokkendoos van maatregelen om tot gewenst beleid te komen. En daarbij speelt ook de tijd een rol: versterken we nu een dijk tot vijftig jaar vooruit, dus met een 'overruimte', dan kunnen we daarmee

Principeschets meestromende nevengeul met verharde oever langs de Waal. Uitgangspunten zijn het maximaliseren van het ecologisch effect (realisatie KRW-doelen) en het minimaliseren van het effect op de scheepvaart en de hoogwaterveiligheid. Kijk op www.waterpeilen.nl voor de profielen A en B. (Tekening: Stroming, ARK en WNF)

tijdelijk meer ruwheid toelaten. Als de waterstanden in de loop der decennia inderdaad toenemen, kunnen we alsnog gaan kappen en maaien. Als dat niet gebeurt, behouden we de nieuwe riviernatuur. Het is een vorm van dynamiek die niet vreemd is voor het rivierengebied en het zou de moeite waard zijn er zo eens naar te kijken.

In de Gelderse poort, het gebied vanaf Nijmegen tot aan de Duitse grens, werken we nu aan een pilot om uiterwaardverlaging te gebruiken voor een ruwere vegetatie. Staatsbosbeheer kan hier niet goed uit de voeten met het beheer, ze hebben weinig ruimte om natuurlijke processen hun gang te laten gaan en willen meer flexibiliteit. Onderdeel van deze studie was een rivierkundige som waarbij de hele Gelderse poort vol met ruwe begroeiing was gezet. Dit leverde zo'n 7 tot 9 cm opstuwing op. Dat lijkt veel, maar als je bedenkt dat het alle zorgen bij de beheerder wegneemt, er geen project Stroomlijn meer nodig zal zijn, dan is het de moeite waard om deze ruimte toch maar eens te gaan opzoeken. Het lijkt me echt goed als de dijkversterkingen die gepland zijn in dat gebied hier notie van nemen. Minder zwaar moeten kappen en maaien levert niet alleen rijkere natuur op, het scheelt kosten en meer bos legt CO₂ vast. Als we ook nog eens subtiele nevengeulen aanleggen, levert dat klei op voor de dijkversterkingen en het beetje waterstandsverlaging compenseert dan weer de opstuwing.

Hoe zie jij de toekomst van de delfstoffenwinning in het rivierengebied?

Toen vanaf 1990 het verlagen van het winterbed mee ging doen in het denken over waterveiligheid kregen uiterwaarden veel aandacht. Dat heeft veel mooie gebieden opgeleverd. Als die aandacht minder wordt, dan

blijft vaak alleen delfstoffenwinning over als aanjager van een grotere gebiedsontwikkeling. Voor de eerste vergunning beginnen delfstofwinnaars vaak met een redelijk subtiel plan. Maar na verloop van jaren wordt dat uitgebreid en wordt het uiteindelijk toch een diepe plas die er over duizend jaar nog precies zo uitziet. Het gebied wordt gewoon opgesoupeerd. Laten we hopen dat een programma als IRM, mede geïnspireerd door Levende Rivieren van WWF, hier ook aandacht voor heeft. Het is de kunst om met z'n allen evenwichtige, robuuste én dynamische ontwerpen te maken om de integrale kwaliteit van het buitendijks gebied op te krikken. Delfstoffenwinning speelt daarin zeker een rol, maar je richten op één functie resulteert altijd in armoede.

Wat is jouw ervaring met de toepassing van de Kaderrichtlijn Water in het rivierengebied?

De Kaderrichtlijn Water (KRW) wordt als beleidsinstrument serieus genomen en dat is goed. Maar de KRW is ook weer een sectorale benadering met een beperkt palet aan opties om een beperkte set aan doelen te halen. Bijvoorbeeld: er moet een nevengeul als paaigebied voor een paar specifieke vissoorten worden aangelegd. Om ruimte en kosten te sparen wordt de strook buiten de geul niet mee ingericht, wat niet goed is voor de oevernatuur. In veel Ruimte voor de Rivier-projecten werden KRW-doelen integraal meegenomen. VROM had 200 miljoen euro EHS-geld in Ruimte voor de Rivier gestopt en dat heeft heel veel natuur, boven en onder water, opgeleverd. Zulke samenvoeging van budgetten zouden we nu ook weer moeten hebben.

Als laatste de vijfde functie: hoe zie jij de toekomst voor de binnenvaart?

Het is goed dat de natuurbeweging en de binnenvaart de afgelopen jaren in gesprek met elkaar zijn gegaan. Als natuurorganisatie kun je wel eeuwig blijven dromen over wat voor natuur je wilt, maar pas wanneer je de dialoog aangaat met andere belanghebbenden kun je ook echt wat voor elkaar krijgen.

Tot voor kort was de scheepvaart een soort hindermacht voor natuurontwikkeling. Iedere ingreep in de uiterwaard werd tegengehouden uit angst voor aanzanding in het zomerbed en vermindering van de vaardiepte. Een paar jaar terug kreeg het dossier rivierbodemdaling als gevolg van de erosie van het zomerbed steeds meer aandacht en dat bleek een probleem voor iederéén. Het WNF heeft het Ruimte voor de Middenafvoeren-concept uitgewerkt, waarbij meer rivierwater door het winterbed stroomt, waardoor de energie van het water en daarmee de uitschuring van het zomerbed afneemt.

Ik zie ook een kans voor dit concept in combinatie met langsdammen. Als deze in een integraal project aangelegd worden, zijn ze goed voor de scheepvaart én voor de riviernatuur. De huidige langsdammen liggen 30 meter verder uit de oever dan de kribben die ze vervangen. Die ruimte biedt het zomerbed nog en blijkbaar kan de scheepvaart een smaller zomerbed aan. Het lijkt me verstandig om de maatvoering van het zomerbed wat terug te brengen, dat levert meer flexibiliteit op in de relaties tussen de bevaarbaarheid en de andere functies van het rivierengebied. En dat is wat we nodig hebben in de toekomst. Geen enkele sector mag alles overheersen.

Alphons van Winden is directeur van Stroming, adviesbureau over natuur- en landschapsonwikkeling en Ties Rijcken is publicist en innovator bij Flows Productions